

Muhtelif naslarda Allah'ın zâtına nisbet edilen câmi' ismi veya sıfatının, hem madde âlemi ve dünya hayatı hem de âhiret hayatı planında kapsadığı mânaları genişletmek mümkündür. İlgili âyetlerin muhtevasında görülmemekle birlikte ilk dönem âlimlerinden itibaren câmi' ismi için "bütün övgü ve erdemleri zâtında toplayan" şeklinde bir mâna da düşünülmüştür (meselâ bk. Bağdâdî, vr. 85^b). Bu geniş mâna, söz konusu ismin esmâ-i hüsnâ hadisinde (Tirmizî, "Da'avât", 82; İbn Mâce, "Du'â", 10) mutlak olarak zikredilişine dayanılarak verilmiş olmalıdır. Bu telakkiye göre câmi' Allah'ın zâtını niteleyen isimler grubuna girer. Gazzâlî câmi'in, kâinatın yaratılış ve yönetilişine ilgili bir isim olarak da düşünülebileceği görüşündedir. Çünkü kâinat birbirine benzeyen ve benzemeyen, hatta birbiriyle çelişen birçok unsurun oluşturduğu tabii nesnelere meydana gelmiştir. Bu kadar farklı malzemenen tam bir âhenk ve nizam arzeden kâinat kompleksinin meydana getirilişi (cem'), Allah'ın câmi' isminin bir tecellisi olarak kabul edilmelidir. Bu ilâhî terkinin nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için kâinattaki bütün birleşimleri ve etkileşimleri bilmek gerekir. Şüphe yok ki tabiat bilimleri alanında kaydedilen ilerlemeler evrenin tanınmasına, dolayısıyla câmi' isminin sırlarının peyderpey açılmasına yardımcı olacaktır. Câmi' isminin dünya hayatıyla ilgili bir tecellisi de Allah'ın gönülleri birleştirmesinde gözlenir. Eşler, ebeveyn-evlât, kardeşler, meslektaşlar, gaye arkadaşları, hatta hemcins olmanın ötesinde ortak tarafları bulunmayan insan türünün fertleri arasında mevcut olan kalbî bağlılık, câmi' isminin tecellileriyle gerçekleşen ilâhî lutfattan başka bir şey değildir (bk. el-Enfâl 8/63).

Cem' kavramını Allah'a nisbet eden âyetlerin çoğu bu ilâhî fiilin âhiret âleminde gerçekleşeceğini ifade eder. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de âhiretten "toplanma günü" (yevmü'l-cem') diye de söz edilmiştir (eş-Sûrâ 42/7; et-Tegâbün 64/9). Yüce yaratıcı, ölüp yok olan ve madî varlıkları gözle görülemeyecek halde fenâ bulan insanları âhiret hayatında, bedenlerinin temel unsurlarını bir araya getirmek suretiyle yeniden canlandırır, hesaba çekmek ve aralarındaki anlaşmazlıkları gidermek için toplar ve nihayet iyileri cennette, kötülerini de cehennemde cem' eder. Câmi' isminin âhiretle ilgili bu tecellisi, Kur'an-ı Kerim'de yine "toplamak" mânasına gelen haşr

kelimesiyle de ifade edilmiştir (bk. HAŞİR). Bu uhrevî tecellisiyle de câmi' insanları ilgilendiren ilâhî isimler grubuna girer.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "cm'a" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "cm'a" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "cm'a" md.; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 207; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 85^{a,b}; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İmâdüddin), I, 149; Gazzâlî, *el-Makşadül-esnâ*, s. 113; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât*, s. 343.

BEKİR TOPALOĞLU

CÂMÎ'

(الجامع)

Arap edebiyatı, fıkıh usulü ve mantıkta kullanılan bir terim.

Meânî ilminde câmi', "iki şeyi zihinde birbirine bağlayan alâka ve münasebet" anlamında kullanılır. İki müfred veya iki cümle arasında atıf harflerinden "vav" ile kurulabilen bu alâka zihnin fonksiyonlarına göre aklı, vehmî ve hayalî olmak üzere üç kısma ayrılır.

1. Câmi'-i aklî. Akıl yoluyla iki şey arasında kurulan münasebetten ibaret olup üç grup halinde mütalaa edilir. a) *Temâsül*. Aynı türden olan iki şeyi zihinde birleştiren münasebettir; saf-berrak, ilim-irfan, gül-lâle gibi. b) *Tezat*. Aralarında zıtlık bulunan iki şeyi birleştiren münasebettir; siyah-beyaz, soğuk-sıcak, yergök gibi. c) *Tezâyüf*. Birinin düşünülmesi diğeri de hatıra getiren şeyler arasındaki münasebettir; karı-koca, baba-oğul, az-çok gibi.

2. Câmi'-i vehmî. Duyu organlarına dayanmadan elde edilen bazı idrakler arasında vehim tarafından kurulan zihni bağlantılardan ibaret olup üç kısımda incelenmiştir. a) *Şibh-i temâsül*. Aslında birbirine zıt olan iki şey arasında vehmin onları benzer telakkî etmesi sebebiyle meydana gelen ilgidir. Meselâ akıl, beyaz ile siyahın zıt olduğuna hükmettiği gibi açık sarının da bu iki renge zıt olduğuna hükmeder. Vehim ise açık sarı beyaza benzediğinden onunla beyaz arasında münasebet kurar. b) *Şibh-i tezat*. Aklın benzer kabul ettiği iki şeyi vehmin zıt görmesi suretiyle meydana gelen ilgidir. Meselâ akıl kitap ile defterin benzer olduğuna hükmettiği halde vehim örfteki mânalarına bakarak bunları zıtlık alâkasıyla zihinde birleştirebilir. c) *Şibh-i tezâyüf*. Gerçekte aralarında tezat bulunan iki şeyi vehmin zihinde bir-

leştirmesi sonunda meydana gelen münasebettir; güzel ile çirkin, acı ile tatlı gibi.

3. Câmi'-i hayalî. Duyularla algılanan iki şey arasında hayal yoluyla kurulan münasebettir. Bu tür münasebetler insanların çevrelerine, yetiştikleri şartlara ve zamana, örf, âdet ve mesleklerine bağlı olarak farklılık arzeder. Meselâ kalem kavramı, bir yazarın hayalinde canlandırdığı şeyleri (kâğıt, mürekkep, kitap vb.) bir terzinin hayalinde canlandırmaz. Buna karşılık iğne terzinin hayalinde canlandırdığı şeyleri yazarın hayalinde canlandırmaz.

Meânî ilminin kurallarına göre zihnin kelime veya cümleleri birbirine bağlayabilmesi için aralarında bu birleştirme yönlerinden birinin bulunması gerekir. Aksi takdirde cümleler arasında kopukluklar meydana gelir ve fikrî insicam kaybolur (bk. FASIL).

Câmi', beyan ilminin konularından birini oluşturan istiarede taraflar (müsteârün minh-müsteârün leh) arasındaki münasebet anlamında kullanılmıştır (bk. İSTİARE). Ayrıca usûl-i fıkıhta kıyasa gidebilmek için asıl ile fer' arasında bulunması gereken müşterek illet, mantıkta ise usulüne uygun olarak yapılan (efrâdını câmi, ağıyârını mâni) tarif için de kullanılmıştır (bk. KIYAS; TARİF).

Câmi' İslâm literatüründe birçok kitap adının ilk kelimesini teşkil etmiş, "toplayan, bir araya getiren" anlamından dolayı kendi alanı ile ilgili bütün hususları, önemli meseleleri veya belli konuları ihtiva eden tefsir, fıkıh, kelâm gibi ana İslâmî ilimlerle tıp, matematik ve biyografî gibi çeşitli ilim dallarında yazılan birçok eserin adı bu kelime ile başlamıştır. Nitekim Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'unda 130, zeylinde ise 100 civarındaki eserin adının câmi' kelimesiyle başladığı görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 236-237; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh* (nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî), Kahire 1400/1980, I, 263-266; *Keşfü'z-zunûn*, I, 533-577; *İzâhu'l-meknûn*, I, 349-359; Mehmet Rifat, *Mecâmiu'l-edebe: İlm-i Meânî*, İstanbul 1308, s. 195-199; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 106-108; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâğati'l-'Arabiyye*, Riyad 1402/1982, I, 153-155, 262-263; II, 567-568, 952-954; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalaha'ti'l-belâğiyye ve tetavvürühâ*, Bağdad 1406/1986, II, 402-404; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Ulûmü'l-belâga*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 150-152; *Şûrahü't-Telhiş* [baskı yeri ve yılı yok], III, 76-109.

HULÛSİ KILIÇ